

4. Глагошук О. Здоровий спосіб життя: виховання та контроль / О. Глагошук // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 99.

5. Дорошенко Л. Використовуємо плантограф для виявлення плоскостопості у дітей / Л. Дорошенко // Медична сестра дошкільного закладу. – 2015. – № 4. – С. 41.

6. Іванов О. Школа сприяння здоров'ю / О. Іванов // Управління школою. – 2005. – № 2. – С. 153.

7. Капранова Г. Як бути здоровим та успішним учнем : наук.-метод. реком. для вчителя / Г. Капранова // Здоров'я і фізична культура. – 2009. – № 11.

8. Кириченко В. Розроблення і реалізація здоров'я формуючої політики навчального закладу: міжсекторальний підхід / В. Кириченко // Практика управління закладом освіти. – 2009. – № 12. – С. 7.

9. Пашенко В. Моделі організації шкіл сприяння здоров'ю / В. Пашенко // Управління освітою. – 2009. – № 20. – С. 24.

Дата надходження до редакції: 21.03.2016 р.

УДК 373.015.31: 502/504:[73.016: 331](07)

Наталія ДЕНИСЮК,
викладач кафедри біології
Рівненського державного гуманітарного університету

ГЕНЕАЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті розкривається сутність генеалогічного дослідження, особливості його застосування під час формування екологічної компетентності учнів у процесі трудового навчання.

Ключові слова: екологічна освіта і виховання, екологічна компетентність, генеалогічне дослідження, сімейні побутові звички, трудове навчання.

В статье раскрывается смысл генеалогического исследования, особенности его использования в формировании экологической компетентности учащихся в процессе трудового обучения.

Ключевые слова: экологическое образование и воспитание, экологическая компетентность, генеалогическое исследование, семейные бытовые привычки, трудовое обучение.

In the article an essence of genealogical method, feature of its using are open up during forming of ecological competence of students in the process of labour studies.

Key words: ecological education and education, ecological competence, genealogical method, domestic domestic habits, labour studies.

Проблема екологічної освіти і виховання підростаючого покоління, якісним показником якої є екологічна компетентність як складова життєвої компетентності, є однією з найбільш актуальних у наш час. Її розробкою займалися О. О. Колонькова, В. В. Маршицька, О. Л. Пруцакова, Н. А. Пустовіт, Л. Д. Руденко, Д. С. Єрмаков, С. В. Шмалей та ін. Кожен із них демонструє різні підходи до розуміння поняття екологічної компетентності, що, як правило, залежать від того, на яких сторонах процесу

формування екологічної компетентності школярів акцентується увага.

Неабияке значення має й формування компетентностей учнів у процесі трудового навчання. Так, проблему розвитку проектно-технологічної компетентності учнів досліджували А. М. Тапара, Б. М. Терещук, В. І. Туташинський. Компетентнісний підхід у технологічній освіті школярів розкривається в наукових працях Г. В. Пічугіної та О. М. Коберника. Питання інтеграції аспектів стійкого розвитку в шкільний курс технології досліджувалося В. Я. Берміною. Проте, незважаючи на це, проблема формування екологічної компетентності учнів на уроках трудового навчання не знайшла належного висвітлення у вітчизняних наукових працях, методичних розробках тощо.

На сьогодні подолання екологічної кризи можливе не стільки за допомогою інноваційних технологій, скільки шляхом формування у школярів відповідальності за стан навколишнього середовища як на локальному, так і на глобальному рівнях. Це неможливо здійснити без мотивації до власної причетності у вирішенні екологічних проблем та покращенні власного здоров'я і життя. Усвідомлення учнями власної причетності до проблем забруднення та збереження довкілля відбувається лише за умови оволодіння ними екологічними знаннями та вміннями оцінити власні можливості впливу на навколишнє середовище. Адже нинішньому поколінню у довгостроковому плані належить визначальне місце у реалізації ідей екологічно збалансованого розвитку суспільства, які передбачають залучення молоді до процесу прийняття рішень, пов'язаних з охороною довкілля. Важливе значення при цьому відведено жінкам, котрі формують у сім'ї здоров'язберігаючі

звички у побуті та повсякденні, природобезпечний стиль діяльності членів сім'ї у найближчому доквіллі.

У зв'язку з цим актуальним питанням є вивчення на уроках трудового навчання побутової тематики, що стосується побутової сфери діяльності кожної людини, її повсякденного впливу на доквілля незалежно від професії.

Оскільки навчального часу на ознайомлення з означеним матеріалом шкільної програми передбачено недостатньо, компенсувати це можна за допомогою домашніх завдань дослідницького характеру, позакласних заходів, використовуючи метод сімейних генеалогій, який враховує вивчення своєї історії, зокрема сімейних побутових звичок, котрі можна досліджувати в межах вивчення учнями розділу «Технологія побутової діяльності» з 5 по 9 класи обов'язкової складової програми та окремих варіативних складових.

Проілюструємо можливості використання генеалогічного дослідження на прикладі уроків трудового навчання, але спершу з'ясуємо зміст терміна «генеалогія».

Генеалогія як практична галузь знань з'явилася разом із появою суспільства та розвивалася разом із ним. Її коріння сягає в далеке минуле, коли укладалися родоводи правителів, відомих людей та міфічних героїв.

У словниках зустрічаються різні тлумачення цього поняття. У широкому розумінні, генеалогія – це наука про родинні зв'язки загалом, а у вузькому – наука, що досліджує походження і родинні зв'язки історичних осіб, родів [6, с. 117; 7, с. 99].

У ході вивчення сімейної історії нам близьке визначення Л. М. Савлової: «Генеалогія – це історія того чи іншого роду в усіх проявах життя його представників, як громадського, так і сімейного» [5, с. 34].

На сьогодні у науково-педагогічному обігу з'явилася поняття «педагогічна генеалогія», яке набуло поширення у зв'язку з відривом виховання від своїх історичних коренів, необхідністю «оздоровлення» внутрішньо-сімейних зв'язків, пошуку можливостей та перспектив сімейної терапії. Педагогічна генеалогія – це систематичне збирання

свідчень про походження, наступність та спорідненість педагогічних ідей, теорій, систем виховання та освіти [2; 4].

У педагогіці досить часто зустрічається тотожний за значенням термін «родовід», який ми також будемо використовувати.

Широкого застосування генеалогічне дослідження набуло в практиці навчально-виховного процесу в дошкільних та загальноосвітніх закладах, зокрема у практиці практичних психологів, учителів історії, біології. Зазвичай воно обмежується лише створенням родинного дерева завдяки використанню сімейного фотоальбому [8; 3] або є результатом тривалої праці дослідника щодо укладання поколінного розпису, який стане «містком порозуміння між поколіннями» [9]. Крім того, це дає можливість з'ясувати зв'язки між членами родоводу і прослідкувати наявність нормальної або патологічної ознаки серед близьких та далеких родичів у тій чи іншій сім'ї.

Під час формування екологічної компетентності учнів на уроках трудового навчання ми акцентували їх увагу на вивченні історії своєї сім'ї та порівнянні здоров'язберігаючих звичок у побуті та повсякденні, природобезпечного стилю діяльності ряду поколінь у найближчому доквіллі. Генеалогічне дослідження здійснюється на основі історичної розвідки своєї сім'ї, свідчень родичів, сімейних фотоальбомів, власних спостережень тощо у взаємозв'язку з часом, характером занять, структурами споживання та виробництва, розвитком технологій на прикладі чотирьох поколінь (прабаба, прадід; баба, дід; мама, тато; донька, син).

У генеалогії існує спеціальна термінологія, певні правила, згідно з якими досліджується родовід. Так, наприклад, існує два способи створення родоводу: побудова родинного дерева від даної особи до її предків і навпаки. Оформлювати родинне дерево можна різними способами: у вигляді схем, таблиць-схем, кругової таблиці, рисунків, ескізів сімейного дерева тощо.

На першому етапі вивчення історії своєї сім'ї встановлюються імена, прізвища прямих предків, дати їхнього життя.

Завдання 1. Накресліть у зошиті схему свого родоводу (можна обрати інший спосіб оформлення).

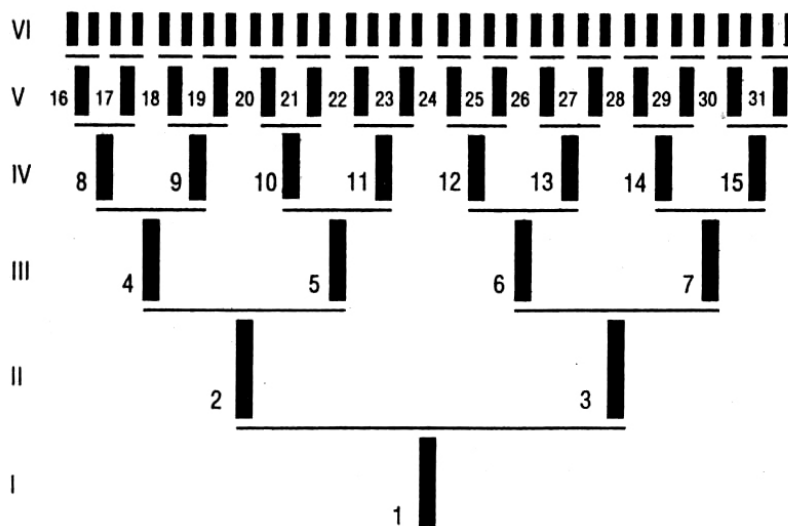

Рис. Схема родоводу

Для зручності у подальшій роботі біля краю схеми, починаючи із себе, покоління необхідно позначити римськими цифрами, а кожну із гілок родоводу – арабською цифрою. Парна цифра, розміщена зліва, на нашій схемі завжди буде позначати чоловічу лінію (*див. рис.*).

Для виконання завдання необхідно:

1. Обрати родичів з боку матері й батька та заповнити клітинки дерева.

2. Записати імена лише кровних родичів.

3. Порахувати кількість двоюрідних братів і сестер, усіх дітей своєї сім'ї. Якщо їх більше чотирьох, то можна зробити висновок, що наявний приріст чисельності сім'ї.

Щоб не заплутатися в численних фактах та іменах, спочатку слід визначитися, по якій лінії (материнській чи батьківській) буде створюватися родинне дерево.

Розглядаючи з учнями схему родоводу, її також можна перевернути, таким чином, щоб угорі були не гілки, а коріння. У ході цієї роботи вчитель пропонує дітям поміркувати над питанням: «Яку людину називають «з корінням?»». Усі разом приходять до висновку, що так можна сказати, наприклад, про жінку – гарну господиню, яка вмє створити міцну, здорову родину, сімейний затишок. І навпаки – людину, байдужу до історії, моральних та духовних традицій, загальнолюдських цінностей, називають «людиною без коріння». Її часто порівнюють із такою рослиною, як перекотиполе. При цьому доречно буде згадати й народні прислів'я: «Дерево тримається корінням, а людина – сім'єю», «Забудеш свій рід – усохне твій корінь».

Завдання 2. *Разом із родичами старшого віку створіть сімейний архів.*

На цьому етапі роботи над родоводом слід скористатися всіма доступними джерелами інформації про предків. Юні дослідники можуть почерпнути її не тільки з розповідей своїх рідних та близьких, а й сусідів. У сільській місцевості це можуть бути також жителі як свого села, так і сусідніх, які пам'ятають більше, ніж безпосередні родичі. Велике значення у ході виконання генеалогічного дослідження має взаємодія учнів із батьками на основі творчої співпраці.

Збираючи цінний матеріал для створення архіву, учням слід зосередити увагу на таких ключових моментах практично-побутового спрямування:

1. Як харчувалися предки? Які були технології приготування страв? (5 клас).

2. Яким чином заощаджувалася і заощаджується енергія у повсякденному житті кожного покоління? (5 клас).

3. В яких будинках жили предки? Які матеріали використовувалися під час будівництва? (6 клас).

4. Як змінювались умови внутрішнього середовища проживання? (6 клас).

5. Як прали білизну? Які мийні засоби використовувалися під час прання? (6 клас).

6. Як поводитися із побутовим сміттям і з чого воно складалося? (6 клас).

7. Якими іграшками гралися діти? З яких матеріалів вони виготовлялися? (5 – 6 класи).

8. Хто в сім'ї зазвичай виконував «хатню» роботу (мив посуд, прибирав у будинку, квартирі)? Як змінюється характер побутової праці з часом і як це відображається на кожному членові сім'ї? (6 клас).

9. Чи знаходили в родині призначення старим речам? (вказати яким саме). Як ставиться сучасне покоління до повторного використання речей? (7 – 8 класи).

У процесі систематизації зібраного матеріалу за вищевказаними напрямками можуть виникнути певні протиріччя, коли те, що є і було комфортним для членів своєї сім'ї, шкідливо для природи, і навпаки. З одного боку, кожен предмет, об'єкт, послуга проєктуються та створюються, щоб полегшити життя людей. Усі зміни та нововведення сприяють тому, щоб світ став кращим. Людина, виготовляючи певний продукт чи виріб, споживаючи або купуючи його, щоразу змінює довкілля. З другого боку, більшість змін покращують наше життя лише на деякий час, а згодом можуть викликати серйозні наслідки, які загрожуватимуть нашому існуванню. Так, нові відкриття, технології можуть негативно впливати на навколишнє середовище та здоров'я людей. Отже, завдання вчителя – навчити учнів замислюватися про наслідки своєї діяльності, переконати їх у тому, що своїми рішеннями, які приймаються нами у повсякденному житті, ми не тільки дбаємо про власне здоров'я, а й впливаємо на довкілля. У зв'язку з цим щоденна діяльність кожного з нас має бути такою, щоб не заподіяти природі навіть найменшої шкоди.

У подальшій роботі вчитель трудового навчання може запропонувати учням роботу зі систематизації зібраного матеріалу за наступними темами: «Заощадження енергії у повсякденному житті в історії моєї сім'ї» (5 клас), «Засоби побутової хімії: минуле – сучасне – майбутнє» (6 клас), «Досвід поводження з рослинними рештками в господарстві мого роду впродовж чотирьох поколінь» (5 – 6 класи), «Дитячі іграшки і здоров'я: минуле і сучасне» (5 – 6 класи), «Мій будинок – моє здоров'я» (6 клас) та ін.

Працюючи над створенням архіву цінного матеріалу, вчитель спрямовує школярів на дослідження сімейної історії, вивчення поведінки стосовно природи, якої дотримувались їхні родичі. При цьому можливі такі стратегії поведінки: активно агресивна, пасивно агресивна, природовідповідальна, активно-природоохоронна [1, с. 16].

Досліджуючи родовід, учні можуть спостерігати та порівнювати стратегії споживання ресурсів упродовж чотирьох поколінь, розмірковувати над тим, яким чином кожен із нас може зменшити свій негативний вплив на навколишнє середовище. Це допоможе їм усвідомити характер і обсяги власного впливу на довкілля. Розглядаючи приклади шляхів зменшення витрат води, збереження газу та електроенергії в побуті, школярі вчать діяти таким чином, щоб мінімізувати свій вплив на довкілля. Під час обговорення досліджень діти відзначають, що зі зростанням чисельності сім'ї та населення Землі в цілому зростає вплив і на екосистеми. При цьому вчитель пропонує учням поміркувати над тим, що буде, коли чисельність людства досягне своєї межі. Діти приходять до висновку, що ця проблема перш за все пов'язана з кількістю їжі, прісної води та інших життєво необхідних людині ресурсів. Саме темпи зростання чисельності жителів на планеті в сукупності з об'ємами споживання і визначають те, коли людство почне відчувати труднощі щодо забезпечення себе природними ресурсами.

Цікавою є дискусія учителя та учнів з проблеми «Для чого ми вивчаємо історію свого роду?». Її варто закінчити висновком: для того, щоб не повторювати помилок своїх предків, щоб визначити не лише своє місце в роду, а й власне завдання: набутий досвід донести до наступних поколінь, зберегти «пам'ять роду», збагатити його та передати далі, а також збалансувати споживчі потреби з можливостями природи до самовідновлення, аби зберегти якісні характеристики природного середовища для задоволення майбутніми поколіннями своїх потреб.

Отже, цінність методу сімейних генеалогій під час реалізації компетентнісного підходу в процесі трудового навчання полягає в тому, що в межах генеалогічного дослідження учні можуть спостерігати та порівнювати стратегії споживання ресурсів чотирьох поколінь, соціально-історичний контекст, в якому створювалися їх цінності, середовище формування поведінкових установок щодо поводження в природному оточенні та побуті.

Генеалогічне дослідження дає можливість прослідкувати традиції та звичаї природокористування, сімейні побутові звички кількох поколінь, практичний досвід ресурсозбереження та мінімізації відходів; з'ясувати, від кого з предків був успадкований той чи інший (позитивний чи негативний) стиль діяльності у довіллі; особистісні якості та характеристики, важливі для формування екологічної компетентності: дисциплінованість (добровільне дотримання екологічних норм та вимог, відмова від шкідливих звичок); наполегливість (доведення розпочатої справи до кінця, долання труднощів); витримка (терпіння, вирішення конфліктів, емоційна гнучкість, зокрема стримування емоцій, уміння контролювати себе); рішучість (швидко та обдумане прийняття рішень у проблемних екологічних ситуаціях, упевненість); ініціативність (прояв творчості, активна підтримка реалізації намічених колективом планів); відповідальність (усвідомлення власної причетності до забруднення і збереження довкілля); бережливість; інтелектуальна гнучкість (оригінальність у ході прийняття екологічних рішень, автономність і незалежність у судженнях); екологічна спрямованість у споживанні тощо.

Таким чином, завдяки означеним вище специфічним особливостям генеалогічне дослідження може широко застосовуватися в екологічній освіті та вихованні в процесі трудового навчання, особливо

для формування інформаційно-пізнавального та поведінково-діяльнісного компонентів екологічної компетентності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Колонькова О. О. Екологія для дітей : посібник з екології для учнів 10 класів / О. О. Колонькова. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – 100 с.
2. Кулаковская О. Ю. Генеалогический метод в семейной педагогике [Электронный ресурс] / О. Ю. Кулаковская // Научный аспект. – 2013. – № 2. – Режим доступа : <http://na-journal.ru/2-2013-gumanitarnye-nauki/263-genealogicheskij-metod-v-semejnoj-pedagogike>.
3. Курин М. М. Про що можна довідатись із сімейного фотоальбому. Родинне дерево : практичне заняття 1. Вступ до історії. 5 клас / М. М. Курин // Історія та правознавство. – 2016. – № 1–2. – С. 35–40.
4. Ломако О. М. Генеалогія виховання (філософсько-антропологічний аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.13 [Электронный ресурс] / О. М. Ломако. – СПб., 2004. – 323 с. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/genealogiya-vospitaniya-filosofsko-antropologicheskii-analiz#ixzz3quDWMaB42004>.
5. Мартышин В. С. Твоя родословная : учебное пособие по изучению истории семьи и составлению родословной / В. С. Мартышин. – М. : Школьная пресса, 2000. – 224 с. – (Серия «Духовно-нравственные основы семьи»).
6. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. – Х. : Веста : Ранок, 2007. – 464 с.
7. Тюмасева З. И. Словарь-справочник современного общего образования: акмеологические, валеологические и экологические тайны / З. И. Тюмасева, Е. Н. Богданов, Н. П. Щербак. – СПб. : Питер, 2004. – 464 с.
8. Ривина Е. Родословная в детском саду: история и образ семьи / Е. Ривина // Дошкольное воспитание. – 2007. – №12. – С. 37–51.
9. Чернецький Є. Генеалогічне дослідження як інструмент порозуміння поколінь / Є. Чернецький // Практичний психолог: школа. – 2015. – № 2. – С. 10–18.

Дата надходження до редакції: 22.04.2016 р.